

Союза. – М. : Изд-во политич. лит-ры, 1966. – Т. 2. – 775 с.

5. Тютюкин С.В. Марксисты и русская революция / С.В. Тютюкин, В.В. Шелохаев. – М. : РОССПЭН, 1996. – 240 с.

6. Второй съезд РСДРП. Июль–август 1903 года. Протоколы. – М. : Госполитиздат, 1959. – 850 с.

7. Плеханов Г.В. Еще о нашем положении // Плеханов Г.В. Сочинения. Т. XV. – М. ; Л. : Госуд. изд-во, 1926. – С. 3–15.

С.В. Корновенко

УКРАЇНСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ 1917 – 1921 РР.: СЕЛЯНСЬКИЙ ФАКТОР

Статтю присвячено вивченню Української революції 1917 – 1921 рр. На основі широкого кола джерел обґрунтовано, що Українська революція 1917 – 1921 рр. мала виразний селянський характер. Активним суб'єктом Української революції 1917 – 1921 рр. було селянство. Водночас це не суперечить тому, що Українська революція – національно-демократична.

Ключові слова: Українська революція, селянство, селянські республіки.

The question of the nature of the 1917–1921 Ukrainian revolution is examined in the article. The author has substantiated on the basis of the wide range of sources that the Ukrainian Revolution of 1917–1921 had peasant nature. Accordingly, peasantry was an active participant in the Ukrainian revolution of 1917–1921. However, it does not contradict the fact that the Ukrainian Revolution of 1917–1921 was national-democratic.

Key words: the Ukrainian revolution, the peasants, the peasant republics.

В історії кожного народу є рубіжні дати, події, явища та епохи. Для українського народу своєрідним «Рубіконом» на початку ХХ століття стала Українська революція 1917 – 1921 рр. З огляду на глобальність та кардинальність змін, яких зазнав тогочасний український соціум під час революційних потрясінь початку ХХ століття, феноменальність самої революції як історичного та соціокультурного явища, ці події перебували та перебувають у фокусі постійної уваги суспільства загалом, науковців зокрема. Вони були і залишаються предметом постійного обговорення, дискусій, вивчення. За підрахунками В.Верстюка, у 1990-ті роки в Україні з цієї тематики було захищено приблизно 150 докторських і кандидатських дисертацій, не рахуючи монографій, наукових статей, навчально-методичної та довідково-енциклопедичної літератури [1, 5]. За даними, що наводить А. Панчук, протягом 1990 – 2000 рр. в Україні опубліковано понад 3000 наукових, науково-популярних видань, монографій, статей, посібників, що стосуються історії Української революції [2, 2]. Такий підвищений інтерес до зазначеної проблематики однозначно засвідчує її актуальність.

Водночас, попри справді «революційний бум», що мав і має місце у сучасній українській та російській історіографії, на нашу думку, не всі аспекти такого багатомірного явища, як Українська революція 1917 – 1921 рр., висвітлено повно та рівномірно. Така ситуація, з одного боку, є цілком природною з урахуванням значного інформаційного потенціалу глибинного соціокультурного зсуву, яким стали революційні події, а з іншого – актуалізує необхідність подальших наукових пошуків. Зокрема, незважаючи на численну новітню історіографічну спадщину,

представлену напрацьованими сучасних українських [3] та російських учених [4], значну кількість наукових форумів, що проводяться українськими та російськими академічними установами, вищими навчальними закладами, актуальним залишається концептуальне осмислення Української революції 1917 – 1921 рр.

Беручи до уваги зазначене вище, вважаємо за доцільне долучитися до обговорення такого багатомірного соціокультурного та історичного явища, як Українська революція 1917 – 1921 рр., запропонувати, не претендуючи на істинність в останній інстанції, авторське бачення окремих аспектів цього історичного феномену. Дотримуючись традицій, перед викладом основного матеріалу визначимось із засадничими положеннями, щоб уникнути непорозумінь. Автор поділяє думки тих істориків, які обґрунтованим вважають живиння терміна «Українська революція»; по-друге, автор одностайний з тими істориками, які Українську революцію вважають одним із найбільш важливих, складних і драматичних періодів в історії українського народу в ХХ ст.; по-третє, Українську революцію є достатньо підстав датовувати 1917 – 1921 рр.; по-четверте, Українська революція була породженням Лютневої революції в Росії. Водночас, зумовлена розпадом російського імперського організму, розвиваючись, Українська революція 1917 – 1921 рр. набула виразних самодостатніх форм, перетворившись на окреме самодостатнє явище. Стосовно Жовтневої революції, то вони (Українська та Жовтнева) розвивалися паралельно і самостійно, хоч і мали потужні взаємовпливи [5, 5 – 10].

Стосовно порушеної у статті теми, на нашу думку, видається слушним та обґрунтованим розуміння Української революції 1917 – 1921 рр. як багатомірного, цілісного історичного та соціокультурного явища. Однак вважаємо, що серед усіх її компонентів найвиразнішим був селянський. Відповідно, активним суб'єктом Української революції 1917 – 1921 рр. було селянство. Це дає нам підстави говорити про селянський характер Української революції. Водночас це не суперечить тому, що Українська революція – національно-демократична.

По-перше, селянство чисельно домінувало у структурі українського соціуму. Загальновідомо, що до революції 5% населення імперії Романових становили робітники, а 82% – селяни. В тогочасній лише Наддніпрянській Україні з 30 млн всього населення 25 млн – селяни. По-друге, Лютневі події 1917 р. мали локальний характер, оскільки відбувалися у великих містах – промислових центрах. Справжня, селянська революція розпочалася влітку – восени 1917 р. За підрахунками В. Красіна, тогоріч відбулося 2000 селянських виступів [6]. Одним із її активних суб'єктів став селянин у сірій шинелі, «людина з рушницею». Колишні солдати, повернувшись у рідні села, були каталізатором селянської революції. Вони, наприклад, виступали ініціаторами формування місцевих селянських органів влади [7, 41].

По-третє, саме від того, в який спосіб та чи інша влада вирішить аграрне питання, залежало її політичне майбуття. Характер взаємин селянства з будь-якою владою багато в чому визначав конструктивну чи деструктивну спрямованість суспільно-політичної активності селянства, яка, поряд із перебігом подій на

фронтах, у кінцевому результаті й визначила фінал Української революції. Фактично невдачі та поразки Центральної Ради, Гетьманату, Директорії УНР, Збройних сил Півдня Росії, радянської влади значною мірою були зумовлені селянським фактором [8].

По-четверте, упродовж усієї Української революції аграрний сектор економіки залишався найважливішим, а фактично – єдиним джерелом постачання продовольчих товарів для всіх антагоністів – учасників революції та громадянської війни, а селянство становило чи не єдине масове джерело людських ресурсів для збройних формувань різних політичних режимів.

Гіперболізація цього аспекту революції, на наш погляд, правомірна і з огляду на масштабність, якісність, радикалізм процесів, що мали місце на селі під час суспільно-політичних потрясінь початку ХХ століття. В історіографічній традиції, суспільно-політичній практиці кінця ХІХ – початку ХХ ст. утвердилося необґрунтоване, на нашу думку, розуміння селянства як інертної, промонархічно налаштованої, консервативно мислячої соціальної верстви, що не може бути самодостатнім, активним суб'єктом історичного процесу у широкому сенсі цього слова. Очевидно, що таке розуміння селянства як неповноцінного учасника суспільно-політичного та соціально-економічного життя зумовлювалося урядовою протекціоністською політикою щодо нього наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст [9].

У подальшому ідею селянської меншовартості на озброєння взяли більшовики [10]. Ними було розроблено концепцію селянства як союзника пролетаріату у боротьбі за світле майбутнє. Однак гегемоном проголошувався пролетаріат, якому нібито не було чого втрачати, окрім власних кайданів [11]. Натомість селянин розглядався як суб'єкт з «двоїстою психологією».

У будь-якому разі селянство для інтелектуалів кінця ХІХ – початку ХХ ст. залишалося непізнаним. Цей «Янус у лаптях» для більшості тогочасного соціуму становив об'єкт і предмет пізнання, будучи «річчю у собі», яку намагалися збагнути, приписуючи йому здебільшого невластиві характеристики, намагаючись утиснути його у відомі тогочасні моделі та схеми. Власне пізнання селянства як самого себе, через йому властиві ознаки, не відбулося.

Однак суспільно-політична активність селянства у роки Української революції 1917 – 1921 рр. кардинально дисонувала з тими враженнями та уявленнями про селянство, що домінували у тогочасному інтелектуальному просторі. Уважний аналіз історичних подій початку ХХ ст. переконливо засвідчує радикалізацію та політизацію селянської свідомості, що знайшло своє відображення у «Великій селянській революції», започаткованій у 1902 р. Ми погоджуємося з проектом, розробленим В. Даниловим стосовно селянської революції 1902 – 1922 рр. Щоправда, як на нас, додаткового обговорення потребує верхня хронологічна межа, принаймні для українських реальностей. Не викликає суттєвих заперечень думка про те, що селянський рух початку ХХ ст. – глибинна основа всіх революційних трансформацій, що зазнали Україна та Росія у перші десятиріччя ХХ ст. Саме на тлі селянської революції розгорталися інші революції – національно-демократичні, соціальні, політичні тощо. Селянська

революція в Україні та Росії – захисна реакція селянства України та Росії на об'єктивний, властивий усім розвиненим країнам процес первинного накопичення капіталів за рахунок зубожіння селянства, а у кінцевому результаті – його ліквідації під впливом промислової цивілізації. Головне гасло та мета селянської революції – «земля та право вільно господарювати на ній» [12].

Участь селянства у революції 1905 – 1907 рр., її широкомасштабність, радикалізм селянських вимог підтвердили хибність проурядової політики селянського протекціонізму. За різними підрахунками істориків, упродовж 1905 – 1907 рр. у губерніях лише Європейської Росії було знищено 3 – 4 тис. дворянських маєтків, що становило 7 – 10% від їхньої загальної чисельності. Найбільше їх було зруйновано у Саратовській, Самарській, Тамбовській, Курській та Чернігівській губерніях [13]. Восени 1905 р. більше половини губерній Європейської Росії, практично всі регіони в яких домінувало поміщицьке землеволодіння, було охоплено полум'ям селянських повстань. За даними, що наводить В. Данилов, у 1905 р. відбулося 3228 селянських антиурядових виступів, у 1906 р. – 2660, у 1907 р. – 1337 [13]. С. Дубровський конкретизує їх, зауважуючи, що лише у вересні 1905 р. нараховувалося 71 селянських виступів, у жовтні 1905 р. – 219 [14, 78]. За підрахунками С. Сидельникова, у листопаді 1905 р. кількість селянських виступів, порівняно з жовтнем 1905 р., зросла у 3,6 рази [15, 59]. Про масовість селянських виступів свідчить чисельність їхніх учасників. За підрахунками М. Лещенка, з 13,1 млн жителів сіл, охоплених заворушеннями в 1905 – 1907 рр., лише селяни Наддніпрянщини становили 1/3, що дорівнювало 4 – 4,5 млн осіб, або понад 1/5 українського селянства [16, 297]. Міністр землеробства О. Єрмолов, повідомляючи імператора про масштаби селянських антиурядових виступів та зміст селянських гасел навесні 1905 р., писав, що в Росії розпочалася селянська війна проти поміщиків за передачу всієї землі тим, хто її обробляв. «Гаслом повсталих ... була ідея належності всієї землі селянам», – доповідав міністр Миколі II [13].

Значена вище активна суспільно-політична позиція селянства України та Росії стала причиною того, що лейтмотивом внутрішньої політики властей у передреволюційне десятиліття стало поліпшення матеріального та правового становища селянства. Саме на вирішення цього завдання спрямовувалася діяльність проурядових комісій та Кабінетів Міністрів С. Вітте, П. Столипіна. Наприклад, С. Вітте був цілковито свідомий того, що «Росія є державою «мужицькою», оскільки вся сіль російської землі, все майбутнє російської землі, вся історія, теперішня і майбутня, Росії пов'язана головним чином з інтересами, побутом і культурою селянства. І якщо, незважаючи на той жахливий час, який ми зараз переживаємо, я все-таки переконаний у тому, що Росія має велике майбуття, що Росія з усіх цих нещастя, що вона переживає і, на жаль, буде переживати, вийде з усіх цих нещастя переродженою і великою, то я переконаний у тому, що саме тому, що я вірю у російське селянство, вірю у його світове значення у долях нашої планети» [17, 535, 601].

У такий спосіб в Українську революцію 1917 – 1921 рр. селянство увійшло з певним досвідом

поведінки активного суб'єкта історії. Недарма практично всі без винятку політичні сили та режими, що боролися за владу в Україні у роки революції, вважали селянство базовою верствою пропонувананими ними моделями державності. Наприклад, на переконання М. Грушевського, реалізувати «народний ідеал справедливості» здатне тільки селянство. В одній із своїх робіт стосовно цього він зауважив: «Головною підставою сеї Великої України ще довго, коли не завсіди, буде селянство, і на тім прийдеться її будувати. В довгі часи нашого досвітнього животіння ми все повторяли, що в селянстві і тільки в селянстві лежить будуччина, українське відродження і взагалі будуччина України. Протягом цілого (XIX) століття українство і селянство стало ніби синонімами. З того часу, як усі інші верстви зрадили свою національність, від нього черпався весь матеріал для національного будівництва, і на нього поклато воно свої надії: Україна зможе встати тільки тоді, коли встане сеї скинений у безодню п'їтьми й несвідомості титан, сей позбавлений зору і сили, обстрижений з своєї політичної й національної свідомості Самсон. Треба було тільки подати йому сю чудотворну воду свідомості – тільки ж усе ходу не було, бо стеріг його пильно стоголовий цербер старого режиму» [18].

Водночас селянство у роки Української революції мало і власну «політичну програму», запропонувало власний варіант соціально-економічної та суспільно-політичної моделі, прийнятної для нього. Слушними стосовно цього є міркування В. Винниченка: «Селянин з соціальної природи своєї реаліст. Він оцінює явища не по їхній ідеальній, можливій цінності, а з погляду реальної, сучасної користності» [19, 123]. Як слушно зауважує В. Лозовий, ідеологія селянства періоду Української революції 1917 – 1921 рр. тісно пов'язана з його уявленнями про аграрні відносини, про державу, владу та право, про роль свого стану у соціальній структурі та житті суспільства [20, 105 – 114]. Враховуючи тезу К. Маркса про те, що буття визначає свідомість, ми солідарні з В. Лозовим у тому, що ідеологія селянства насамперед визначалася його аграрним способом буття, виробничою діяльністю, осмисленням через звичну систему цінностей навколишнього світу. У центрі такої ідеології селянства у роки Української революції перебувало споконвічне прагнення «землі та волі». Ці два поняття були тісно взаємопов'язані у свідомості селян та мали для них сакральне значення. У такий спосіб можемо констатувати, що всю складність суспільно-політичних відносин, взаємини з владою селяни розуміли та сприймали крізь призму аграрно-природного буття [21, 104, 106].

Крім того, ставлення селян періоду Української революції до тієї чи іншої влади не було стійким та однозначним. Аналіз секретних повідомлень Освагу, контррозвідки білих переконує, що навіть у межах однієї губернії політичні настрої селянства, наприклад стосовно Добровольчої армії різнилися, часом діаметрально протилежно. Зокрема, у настроях селян Київської губернії чітко спостерігалася градація, базована на географічних ознаках. У таємному білогвардійському зведенні з цього приводу зазначалося, що «населення північної частини Київщини – урівноважене, спокійне, хазяйновите. Воно очікує на спокій, тверду владу, що дозволила б

перейти до мирного життя... симпатії селянства до Добровольчої армії у цій частині губернії позначені високим рівнем свідомості, міцності та глибини. ... Південна частина – Канівський, Черкаський повіти – позначені повстанським духом, неспокійні... бунтарські настрої мають характер елементу психіки населення. Ставлення до Добровольчої Армії очікувальне... Південно-східні повіти Київщини – Таращанський, Уманський, Звенигородський... – своєрідна територія, така собі держава в державі, яка не визнає ніякої влади, відвикала від будь-якого укладу життя... у населення, яке упродовж півтора року звикло до постійних повстань та зміни влади, виробилася оригінальна психологія – психологія «смутного времени» [22, 218 – 218 зв.].

Так само вони різнилися навіть у межах одного повіту. Зокрема, Звенигородський повіт у політичному аспекті поділявся на дві частини: південну та північну. Населення півдня повіту «було спокійним і загалом доброзичливо ставилося до Добровольчої армії». Протилежністю півдня була північна частина Звенигородського повіту [23, 81 зв.]. Більшість селян Одеського повіту підтримала прихід добровольців. Однак, як зазначалося у зведенні, необхідно розрізняти, «з одного боку, господарів-трударів, симпатії яких на боці Добровольчої армії, з іншого – незначну частину селянства, яка продовжує сподіватися на повернення більшовиків» [24, 404]. Таких прикладів чимало. Вони засвідчують мінливість політичних уподобань селянства. Як правило, багато залежало від майнової однорідності/строкатості населення повіту, діапазону відмінностей/схожостей у землеволодінні та землекористуванні селян, діяльності/бездіяльності властей, поведінки військових, взаємовідносин із поміщиками тощо.

Згідно із зведенням більшовиків-підпільників, адресованим членам ЦК КПУ, з приходом добровольців селяни, що до цього перебували під владою С. Петлюри, очікували на «відновлення порядку» [25, 11]. За спостереженнями начальника Ржищевського підпункту Освагу, населення південної частини Київського повіту «ставиться до влади, яку очолює генерал Денікін, доброзичливо; всі очікують на спокій, порядок та тверду владу ... У північно-західній частині повіту, підконтрольній більшовикам, співчуття населення до Добровольчої армії ще більше...» [26, 80]. Селяни Сквирського повіту Київщини, які відвідували Білу Церкву, у розмовах між собою висловлювалися про те, щоб і в їхньому повіті, як у Білоцерківському, панували «тиша та повний спокій» [27]. У Хорольському повіті Полтавської губернії селяни схвально поставилися до приходу Добровольчої армії. За словами повітового старости, у новій владі «населення бачить звільнення від нещастя» [28].

Узагальнюючи численні повідомлення з місць стосовно того, чого у політичному відношенні у 1919 р. вимагало селянство, можемо констатувати – «порядку», який встановить «господар». Історичні джерела точно не фіксують смислу та значення цих термінів. Це цілком природно, якщо брати до увагу суперечливість селянської ідеології, його «політичної програми», нестабільність ставлення селян до будь-яких властей. На наш погляд, певною мірою формулювання «порядок, який встановить господар» відображає селянський ідеал влади. У його трактуванні

ми погоджуємося з позицією О. Михайлюка, що цей ідеал «демократичний на місцях і авторитарний, навіть деспотичний в центрі» [29, 163].

У випадку, коли селянський ідеал контрастував із позицією того чи іншого політичного режиму, розгортався селянський рух опору. Наприклад, упродовж перших двох декад липня 1919 р. в Україні було зареєстровано 207 збройних селянських виступів проти радянської влади. З них 111 відбулося на Київщині, 37 – на Полтавщині, 20 – на Волині, 14 – на Херсонщині, по 12 на Чернігівщині та Поділлі [30, 137]. Не припинявся селянський антирадянський збройний рух опору і у 1920 – на початку 1921 рр. Селянство України не мирилося з політикою «воєнного комунізму». Масовість та масштабність селянських виступів в Україні та Росії у зазначений період фактично змусили державно-партійне радянське керівництво запровадити нову економічну політику [31, 38 – 51].

Одним із результатів селянського руху опору було становлення селянських республік. Прикладами є Висунська і Баштанська, Холодноярська, Чигиринська, Гуляйпільська, Сумська селянські республіки тощо [32]. Тобто селянство у роки Української революції 1917 – 1921 рр. заявило про себе як про самодостатній, самобутній, активний суб'єкт суспільно-політичного та соціально-економічного життя.

Таким чином, обгрунтованою вважаємо точку зору, згідно з якою Українська революція мала виразний селянський характер. Домінуючою рушійною силою Української революції було селянство. Саме на тлі Української селянської революції у 1917 – 1921 рр. розгорталися інші революції – соціальні, політичні, національно-демократичні тощо. Українська селянська революція – захисна реакція селянства України на об'єктивний, властивий усім розвиненим країнам процес первинного накопичення капіталів за рахунок зубожіння селянства, а у кінцевому результаті – його ліквідації під впливом промислової цивілізації. Так само як Російська селянська революція – захисна реакція селянства Росії на подібні процеси.

1. Верстюк В. *Передмова* / В. Верстюк // *Український національно-визвольний рух. Березень-листопад 1917 року: Документи і матеріали* / упоряд. : В. Верстюк (кер.) та ін. – К., 2003. – С. 5 – 12.

2. Панчук А. *Історіографія Західно-Української Народної Республіки (1918 – 2000 рр.): автореф. дис. ... канд. іст. наук* / А. Панчук. – К., 2000. – 20 с.

3. Рєєнт О. *Більшовизм і революція 1917–1920 рр. Спроба визначення характеру і динаміки соціальних процесів* / О. Рєєнт. – К., 1994. – 64 с.; Рєєнт О. *Українська революція і робітництво: соціально-політичні та економічні зміни* / О. Рєєнт. – К., 1996. – 208 с.; Рєєнт О. *Деякі проблеми історії України XIX – початку XX ст.: стан і перспективи наукової розробки* / О. Рєєнт // *Укр. істор. журн.* – 2000. – № 2. – С. 3 – 26.; Рєєнт О. *Україна між світовими війнами (1914–1939). Події. Люди. Документи: Нариси історії* / О. Рєєнт, І. Коляда. – К.: Школа, 2004. – 544 с.; Солдатенко В. *Стан історіографічної розробки та актуальні проблеми дослідження історії Української революції* / В. Солдатенко // *Укр. іст. журн.* – 1999. – № 1. – С. 68–83; 1999. – № 2. – С. 27–47.; Солдатенко В. *Українська революція. Історичний нарис* / В. Солдатенко. – К.: Либідь, 1999. – 976 с.; Солдатенко В. Ф. *Україна в революційну добу: Іст. есе-хроніки. У 4-х т.: т. II. Рік 1918.* / В. Ф. Солдатенко. –

К.: Світозгляд, 2009. – 411 с.; Солдатенко В. Ф. *Проект „Україна”. 1917 – 1920 рр. Постаті.* / В. Ф. Солдатенко. Х.: Фолио, 2011. – 511 с.; Солдатенко В. Ф. *Революційна доба в Україні (1917 – 1920 роки): логіка пізнання, історичні постаті, ключові епізоди* / В. Ф. Солдатенко. – К.: Парламентське видання, 2011. – 568 с. Верстюк В. *Комуністичний режим проти селянства України* / В. Верстюк // *Історія українського селянства: Нариси в 2 т.* – К., 2006. – Т. 1.; Верстюк В. Ф. *Концептуальні проблеми вивчення історії Української революції* / В. Ф. Верстюк // *Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету.* – Запоріжжя, 2000. – Вип. XI. – [Електронний ресурс] режим доступу: http://shron.chtyvo.org.ua/Verstiyuk_Vladyslav/Kontseptualni_problemy_vyvchennia_istorii_Ukrainskoi_revoliutsii.pdf; Пиріг Р. *Гетьманат Павла Скоропадського: між Німеччиною і Росією* / Р. Пиріг. – К., 2008. – 209 с.; Пиріг Р. *Українська гетьманська держава 1918 року. Історичні нариси* / Р. Пиріг. – К., 2011. – 3336 с.; Пиріг Р. *генерал Павло Скоропадський: виходження в революцію* / Р. Пиріг // *Новітні тенденції вивчення актуальних проблем революційної доби.* – Київ – Черкаси, 2012. – С. 204 – 217.; Пиріг Р. *правляча еліта Української Держави 1918 року: проблеми національної ідентифікації* / Р. Пиріг // *Національна та історична пам'ять: Зб. наук. праць.* – Вип. 7. – К., 2013. – С. 48 – 55.; Ткаченко В. *Історіософія революції* / В. Ткаченко // *Новітні тенденції вивчення актуальних проблем революційної доби.* – Київ – Черкаси, 2012. – С. 106 – 125.; Морозов А. *Роль аграрного питання в долі Української революції* / А. Морозов // *Новітні тенденції вивчення актуальних проблем революційної доби.* – Київ – Черкаси, 2012. – С. 27 – 36.; Гоцуляк В. *Методологічні аспекти історії Української революції 1917–1921 рр. у сучасних історичних та історіографічних практиках* / В. Гоцуляк // *Новітні тенденції вивчення актуальних проблем революційної доби.* – Київ – Черкаси, 2012. – С. 27 – 36.; Михайлюк О. *Революція та загострення соціокультурного антагонізму між містом і селом* / О. Михайлюк // *Український селянин.* – 2001. – вип. 3. – С. 221 – 224.; Михайлюк О. *Щодо «політичної програми» селянства України в період революції та громадянської війни* / О. Михайлюк // *Український селянин.* – 2003. – № 7. – С. 103 – 106.; Михайлюк О. *Соціокультурний аспект дослідження селянства України революційного періоду* / О. Михайлюк // *Питання аграрної історії України та Росії. Матеріали п'ятих наукових читань, присвячених пам'яті професора Д. Пойди.* – Дніпропетровськ, 2004. – С. 108 – 114.; Михайлюк О. *Селянство України в перші десятиліття ХХ ст.: Соціокультурні процеси* / О. Михайлюк. – Дніпропетровськ, 2007. – 456 с.; Лозовий В. *Соціокультурні фактори революційних процесів в українському селі в період Центральної Ради* / В. Лозовий // *Новітні тенденції вивчення актуальних проблем революційної доби.* – Київ – Черкаси, 2012. – С. 176 – 185.; Лозовий В. *Соціокультурні засади реакції селянства на гетьманський переворот* / В. Лозовий // *Національна та історична пам'ять: Зб. наук. праць.* – Вип. 7. – К., 2013. – С. 260 – 266.; Масненко В. *Консервативна концепція історії революції 1917 – 1921 рр. в українській історіографії* / В. Масненко // *Новітні тенденції вивчення актуальних проблем революційної доби.* – Київ – Черкаси, 2012. – С. 68 – 79.

4. Сафонов Д. *Крестьянство как объект и субъект процесса модернизации* / Д. Сафонов // *Вісник Черкаського університету. Серія історичні наук* № 35 (248). – Черкаси, 2012. – С. 15 – 18.; Алексеев Г. *Крестьянский вопрос как зеркало трех революций в России* / Г. Алексеев // *Государственная власть и крестьянство в XIX – начале XXI века: сборник статей* / науч. ред. А. Шевельков. – Коломна: Московский государственный областной социально-гуманитарный институт, 2011. – С. 137 – 142.; Воейков М. *Крестьянский вопрос в России и большевики* / М. Воейков // *Государственная власть и*

- крестьянство в XIX – начале XXI века: сборник статей / науч. ред. А. Шевельков. – Коломна: Московский государственный областной социально-гуманитарный институт, 2011. – С. 146 – 154.; Посадский А. Эхо гражданской войны: линии вражды в пореволюционной деревне / А. Посадский // История сталинизма: крестьянство и власть. Материалы международной научной конференции. Екатеринбург, 29 сентября – 2 октября 2010г. – М.: РОССПЭН, 2011. – С. 121 – 128.; Падение империи, революция и гражданская война в России / Сост. С.М. Исхаков. – М.: Издательство «Социально-политическая МЫСЛЬ», 2010. – 600 с.; Кузнецов И. Зерновое производство в России конца XIX – начала XX вв.: «модернизация Империи» vs «Русская Революция» / И. Кузнецов // Крестьянский мир: новые источники и методологические подходы. – Уфа, 2013. – С. 146 – 154.; Назыров П. Аграрная революция и земельно-хозяйственное переустройство южноуральской деревни: «эхо» модернизационных процессов / П. Назыров // Крестьянский мир: новые источники и методологические подходы. – Уфа, 2013. – С. 162 – 172.; Рышков В. Крестьянское самоуправление в Сибири в эпоху военных и революционных потрясений: итоги изучения и новые научные проблемы / В. Рышков // Крестьянский мир: новые источники и методологические подходы. – Уфа, 2013. – С. 268 – 276.
5. Верстюк В. Нариси історії Української революції 1917 – 1921 років / В. Верстюк, В. Головченко, Т. Осташко, Р. Пиріг, В. Солдатенко, В. Сокальський. – У 2-х кн. – Кн. 1. – К.: Наукова думка, 2011. – 390 с.
6. Красин В. Русскую революцию совершили русские крестьяне / В. Красин // [Электронный ресурс] Режим доступа <http://www.echomsk.spb.ru/blogs/krasin/14016.php>
7. Лозовий В. Правосвідомість селянства в період Української революції 1917 – 1920 рр.: історичний аспект / В. Лозовий. – Кам'янець-Подільський, 2011. – 112 с.
8. Дет. див. Ковальова Н. Аграрна політика в Україні періоду національно-демократичної революції (1917 – 1921 рр.) / Н. Ковальова, С. Корновенко, Б. Малиновський, О. Михайлюк, А. Морозов. – Черкаси: Аят, 2007. – 280 с.
9. Дет. див. Священко З. Проурядові аграрні ініціативи в Російській імперії на початку XX ст. / З. Священко. – Умань: ФОП Жовтий О.О., 2012. – 343 с.
10. Ленин В. Объединительный съезд РСДРП. 10-25 апреля 1906 г. / В. Ленин // Полное собрание сочинений. – М., 1917г. – Т. 12. – С. 362 – 366. Ленин В. Аграрная программа социал-демократии в первой русской революции 1905 – 1907 годов / В. Ленин // Полное собрание сочинений. – М., 1976. – Т. 16. – С. 235, 313, 325 – 326.
11. Сафонов Д. Крестьянство как объект и субъект процесса модернизации / Д. Сафонов // Вісник Черкаського університету. Серія історичні наук № 35 (248). – Черкаси, 2012. – С. 15 – 18.
12. Данилов В. Аграрные реформы и аграрная революция в России / В. Данилов // Великий незнакомец: крестьяне и фермеры в современном мире. – М., 1992. – С. 310 – 321.; Данилов В. Крестьянская революция в России, 1902 – 1922 гг. // Крестьяне и власть. – Москва-Тамбов, 1996. – С. 4 – 23. [Электронный ресурс] Режим доступа http://www.patriotica.ru/history/danilov_rev.html; Кондрашин В. «Крестьянская революция в России. 1902 – 1922 гг.»: научный проект и научная концепция (предварительные заметки) / В. Кондрашин // Український селянин. – 2008. – Випуск 11. – С. 70 – 74.
13. Данилов В. Крестьянская революция в России, 1902 – 1922 гг. // Крестьяне и власть. – Москва-Тамбов, 1996. – С. 4 – 23. [Электронный ресурс] Режим доступа http://www.patriotica.ru/history/danilov_rev.html
14. Дубровский С. Крестьянское движение в революции 1905 – 1907 гг. – М., 1955. – 280 с.
15. Сидельников С. Аграрная политика самодержавия в период империализма. – М.: Издательство Московского университета, 1980. – 289 с.
16. Леценко М. Українське село в революції 1905 – 1907 рр. – Київ, 1977. – 366 с.
17. Витте С.Ю. Избранные воспоминания. 1849 – 1911 гг. – М.: Мысль, 1991. – 708 с.
18. Цит. за Котляр Ю. Трансформації в психолого-ментальному світосприйнятті селянства Півдня України (перша третина XX ст.) / Ю. Котляр [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/naukpraci/history/2008/88-75-41.pdf>
19. Винниченко В. Відродження нації / В. Винниченко. – К., 1990. – Ч. 2. – 328 с.
20. Лозовий В. До питання про ідеологію українського селянства в добу революції (1917 – 1921 рр.) / В. Лозовий // Формування та діяльність українських національних урядів періоду Української революції 1917 – 1921 рр. Матеріали Всеукраїнської наукової конференції. Кам'янець – Подільський, 6 – 7 грудня 2007. – Кам'янець – Подільський, 2008. – С. 105 – 114.
21. Михайлюк О. Щодо «політичної програми» селянства України в період революції та громадянської війни / О. Михайлюк // Український селянин. – 2003. – № 7. – С. 103 – 106.
22. Державний архів Російської Федерації. – ФР. 440. – Оп. 1. – Спр. 57. – 321 арк.
23. Російський державний воєнний архів (далі – РДВА). – ФР. 39668. – Оп. 1. – Спр. 15. – 126 арк.
24. РДВА. – ФР. 39540с. – Оп. 1. – Спр. 154. – 408 арк.
25. Центральний державний архів громадських об'єднань України. – Ф. 57. – Оп. 2. – Спр. 282. – 60 арк.
26. РДВА. – ФР. 39668. – Оп. 1. – Спр. 15. – 126 арк.
27. Наш край // Вечерні огни. – № 31. – 1919.
28. // Голос Юга. – № 10. – 1919.
29. Михайлюк О. Селянство України в перші десятиліття XX ст.: Соціокультурні процеси / О. Михайлюк. – Дніпропетровськ, 2007. – 456 с.
30. Зінченко А. Нариси історії Подільського селянства: 1917 – 1930 рр. – Вінниця, 2008. – 344 с.
31. Корновенко С. Село. Хліб. Гроші. Податкова політика радянської влади в українському селі у період НЕПу / С. Корновенко, В. Лазуренко. – Черкаси, 2004. – 188 с.
32. Дет. див. Котляр Ю. «Республіка» селян на Півдні України: боротьба після розгрому (1919 р.) / Ю. Котляр // Проблеми історії України: Факти, судження, пошуки. Міжсвідомий збірник наукових праць. – К., 2003. – вип. – 8. – С. 116 – 120.; Котляр Ю. Повстанство. Селянський рух на Півдні України (1917–1925) / Ю. Котляр. – Миколаїв; О.: "ТОВ Від", 2003. – 200 с.; Котляр Ю. Селянські республіки Півдня України: до проблеми державотворення / Ю. Котляр // [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/naukpraci/politics/2007/69-56-4.pdf>; Кудінов Д. Сумська селянська республіка у вітчизняній і зарубіжній історіографії / Д. Кудінов // Часопис української історії. – К., 2011. – Вип. 21. – С. 82–90.; Селянський повстанський рух на поч. 1920-х рр. // [Електронний ресурс] Режим доступу <http://territoryerror.org.ua/uk/history/1919-1939/ussr/srsr/1/>

В.В. Місько

СОЦІОКУЛЬТУРНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ В СЕЛІ ГАЛИЦЬКОЇ СОЦІАЛІСТИЧНОЇ РАДЯНСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ

Проаналізовано соціокультурні трансформації у селі Галицької Соціалістичної Радянської Республіки. Розкрито основні зміни, які стосувалися способу життя та позначилися на суспільній свідомості сільських громад.
Ключові слова: сільська громада, революційний комітет, Червона армія, радянська влада, комуністична пропаганда.

The article analyzes the social and cultural transformation in the village the Galician of Soviet Socialist Republic. Disclosed the main changes that have affected the way of life and the impact on public awareness of rural